

QUATRE CARTES –I UNA TARGETA– DE JOSEP MARIA PORTA A SALVADOR VILASECA (1961-1962)

Jaume Massó Carballido

Museu d'Arqueologia Salvador Vilaseca, Reus

L'any passat, als *Estudis de Constantí*, vaig publicar un article sobre la relació entre el metge i prehistoriador Salvador Vilaseca Anguera (1896-1975), comissari provincial d'Excavacions Arqueològiques, i el professor Helmut Schlunk (1906-1982), director de la intervenció arqueològica de l'Institut Arqueològic Alemany a Centelles, a través de la correspondència conservada a l'arxiu de l'Institut Municipal de Museus de Reus (IMMR).⁽¹⁾ Com ja vaig explicar aleshores, Salvador Vilaseca –per raó del càrrec honorari suara esmentat– havia de tramitar les sol·licituds d'autorització oficial i fer el seguiment i la inspecció de les excavacions i troballes realitzades a la província. Ben sovint, Vilaseca se servia de persones de la seva confiança per tenir aquesta –diem-ne– feina més o menys sota control, sobretot quan –per les raons que fossin– no es podia desplaçar físicament al jaciment o lloc en qüestió. Un d'aquests col·laboradors locals fou el mestre Josep Maria

(1) J. MASSÓ CARBALLIDO, "Quatre cartes (i una postal) de Helmut Schlunk a Salvador Vilaseca", *Estudis de Constantí*, 20 (2004), p. 59-68.

Porta Carull (1908-1995), de qui em consta que va viure i treballar a les poblacions d'Arbolí i Constantí.⁽²⁾

Sembla que el primer contacte destacable entre Porta i Vilaseca es va produir pel 1934, d'acord amb una informació publicada pel segon, força anys després, en un article sobre una cova prehistòrica localitzada pel primer a l'antic terme de Siurana. Vilaseca va decidir batejar aquella estació arqueològica com a "Cova de Porta-Lloret", tot unint i honorant els cognoms de les dues persones que el van ajudar en l'excavació iniciada aleshores, Josep Maria Porta i Josep Lloret.⁽³⁾ És natural de suposar que Porta i Lloret, ambdós aficionats a l'arqueologia i mestres de dues poblacions tan pròximes com Arbolí i Alforja, ja es coneixien.⁽⁴⁾ Tant l'un com l'altre van col·laborar de bon grat i de manera filantròpica amb Vilaseca, a qui van lliurar els materials recuperats en els jaciments que havien explorat i fins i tot algunes troballes aïllades. Porta, per exemple, va cedir a Vilaseca una mena de maça de pedra que havia trobat en un indret del terme arbolinenc.⁽⁵⁾

Vilaseca va guardar al seu arxiu personal dues targetes de visita i sis cartes del seu amic Porta, avui servades a l'arxiu de l'IMMR. Llevat d'una de les targetes, corresponent a l'època en què Porta era mestre d'Arbolí,⁽⁶⁾ tots els altres documents estan manuscrits i datats (el primer, el 30 de maig de 1950; l'últim, el 6 d'agost de 1964). La documentació que conec confirma a bastament que, després de la guerra civil, Porta continuà col·labo-

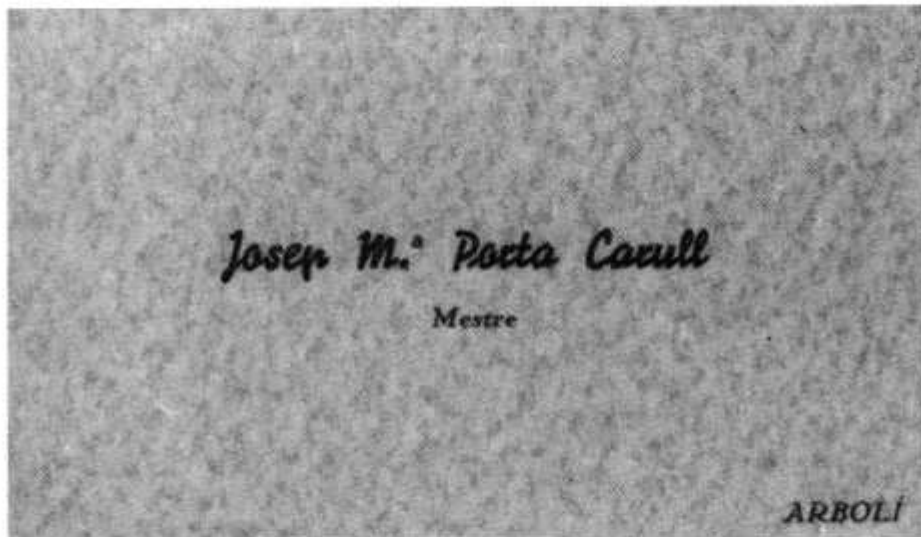
(2) D'acord amb les dades que figuren al Padró municipal de Constantí de l'any 1960 (Arxiu Municipal de Constantí, signatura 1243), i que gentilmente m'ha comunicat el bon amic Josep Maria Sabaté Sans, Josep Maria Porta havia nascut a Vallmoll el 10 d'agost de 1908; era casat amb Maria Fortuny Fortuny, nascuda l'any 1918 a Vilallonga del Camp, amb qui va tenir tres filles. La família vivia de lloguer a la casa número 5 de l'anomenada Arrabaleta del carrer de les Creus, propietat d'Isidre Grau Massó, qui era casat amb Maria Rosa Papiol Molné (germana de Lluís Papiol, que tan activament va col·laborar amb l'Institut Arqueològic Alemany). Porta i la seva família ja no apareixen en el Padró de 1965, atès que es van traslladar ben aviat a Tarragona, a una casa del carrer del Baró de les IV Torres. Josep Maria Porta va morir el primer dia de gener de 1995. Agraïxo també a la senyora Fortuny la informació que m'ha donat per telèfon.

(3) S. VILASECA, "La cueva de Porta-Lloret en el antiguo término de Siurana. Montes de Prades", *Ampurias* (Barcelona), XIX-XX (1957-1958), p. 103-121. A la pàgina 103, Vilaseca afirma que la cova havia estat descoberta "en 1934 por nuestro buen amigo y colaborador don José Porta, Maestro Nacional de Arbolí" (en una nota al peu de la mateixa plana, es fa saber que Porta era "actualmente maestro de Constantí"). Josep Lloret i Rabassa era, a l'igual que Porta, mestre de professió; va exercir la seva professió a Alforja, Mediona i Tiana (si més no) i va descobrir diversos jaciments pels voltants d'Arbolí. A l'arxiu de l'IMMR també es conserven diverses cartes trameses per Lloret a Vilaseca (entre 1934 i 1974).

(4) En una carta de Josep Lloret a Salvador Vilaseca, datada a Alforja el 22 d'octubre de 1935, és esmentat Josep Maria Porta: "El Sr. Porta, Mestre d'Arbolí, m'encarregà de saludar-lo mentre espera el moment de fer-ho personalment i posar-se a les seves ordres per ajudar-lo en tot el que calgui". Posteriorment, la guerra civil i els respectius canvis de destinació professional els devien allunyar, si més no geogràficament. Al final d'una altra lletra de Lloret a Vilaseca, datada a Tiana el 27 de maig de 1957 (més de vint anys després), apareix el record de l'antic amic: "En la seva [carta] esmenta al Sr. Porta. Què se n'ha fet? Mai més no n'he sabut res ni sé on para". No he pogut trobar cap esborrany o còpia de les cartes de Vilaseca a Lloret i no puc saber –doncs– quines notícies sobre Porta li va poder comunicar, ni tampoc si els dos col·legues es van arribar a posar en contacte. En una carta posterior, datada a Tiana el 28 de juliol de 1959, Lloret dóna compte d'haver rebut la separata de l'article que he citat a la nota 2: "Fa uns dies vaig rebre el seu fascicle de la Cova Porta-Lloret. És una doble finesa que agraïxo degudament".

(5) S. VILASECA, "Más hallazgos prehistóricos en Arbolí (Provincia de Tarragona)", *Ampurias* (Barcelona), III (1941), p. 62: "[esferoide] encontrado en el término municipal de Arbolí y guardado por nuestro amigo y colaborador don José Porta, maestro nacional de dicho pueblo –quien nos hizo generosa donación del ejemplar– [...]".

(6) És una targeta impresa –molt probablement als anys trenta– sobre paper vegetal transparent; el nom de fonts hi és escrit en català. A l'altra targeta –ja del període franquista– hi apareix la versió espanyola "José".

Targeta de Josep Maria Porta, dels anys trenta,
conservada a l'arxiu de l'IMMR.

rant amb el prehistoriador reusenc. Quan vivia i treballava a Constantí (entre 1944 i 1963), ja molt més a prop de Reus, Porta va proposar a Vilaseca de fer unes quantes excursions d'exploració prehistòrica per les muntanyes de Prades, que tan bé coneixia, però també el va informar sobre algunes qüestions d'arqueologia constantinenca. A l'esborrany d'un treball inèdit, començat a redactar pels volts de 1957 i intítulat *Contribució a l'estudi del poblament de les comarques tarragonines a l'Antiguitat*,⁽⁷⁾ Vilaseca va anotar aquestes dades:

Constantí. En la llamada Baixada de la Cuca, partida rural de Les Punes, a unos dos metros de profundidad, se descubrió "unos cuellos de ánfora romana", un pondus, etc., según comunicación del Maestro de Constantí, Don [espai en blanc] Porta, hace aproximadamente unos cuatro o cinco años.

Tanmateix, el mateix Vilaseca –en revisar aquest text, potser per fer-lo més sintètic– va ratllar posteriorment els mots que he subratllat, inclosa la referència a la font informativa.⁽⁸⁾ Val a dir que aquesta troballa de restes de ceràmica antiga –a la baixada o parada de la Cuca–⁽⁹⁾ ha romàs desconeguda fins avui,⁽¹⁰⁾ per bé que podem relacionar-la topogràficament amb el gran jaciment romà i tardoantic de la Grassa.⁽¹¹⁾

(7) Ja el vaig citar, aquest treball inèdit, als articles que vaig publicar als números 13 i 14 dels *Estudis de Constantí*.

(8) És curiós que Vilaseca no recordés el nom de fonts del seu vell amic.

(9) Ramon AMIGÓ, *Els topònims del terme municipal i del poble de Constantí*, Tarragona 1968, p. 48, núm. 263, situa la parada de la Cuca "al Mas de l'Aleu, davant la bassa" (a la pàg. 92, núm. 773, Amigó localitza el mas de l'Aleu, que qualifica d'important, "a les Punes, sota la carretera de Reus, damunt del Mas del Gorrista, tocant al terme de Reus").

(10) No és citada per Lluís PAPIOL, "Noticias sobre hallazgos romanos en el término de Constantí", *Boletín Arqueológico* (Tarragona), èp. IV, fasc. 121-128 (1973-1974), p. 250-256 + plànol plegat [article reproduït en els núms. 1 (p. 15-22) i 20 (p. 116) dels *Estudis de Constantí*].

(11) Vegeu el meu opuscle *Notes per a l'estudi del terme de Constantí a l'antiguitat*, Constantí 1990, p. 19-20 i 30 (núm. 16), i el meu article "Sobre la troballa visigòtica de la Grassa (algunes correccions i un apèndix)", *Estudis de Constantí*, 6 (1990), p. 29-42.

Atès l'àmbit geogràfic preferent dels *Estudis de Constantí*, em limitaré a transcriure les quatre cartes trameses per Porta a Vilaseca entre els anys 1961 i 1962, a més del text d'una targeta de visita lliurada en aquell mateix període. He considerat d'un interès arqueològic suficient les notícies que les quatre missives de Porta donen sobre les excavacions que l'Institut Arqueològic Alemany portava a terme, aleshores, a Centcelles. La primera carta, que transcriu –com totes– de manera textual (sense correccions ortogràfiques, llevat d'uns quants accents gràfics), diu:

Dr. Salvador Vilaseca / Reus / Molt Sr. meu i distingit amic: Sols dos lletres per posar-lo al corrent de Cencelles si és que no hu està ja.⁽¹²⁾ Dissabte passat a la tarda vaig visitar-ho altre cop. En les excavacions de sota la cúpula hi han trobat dos cadàvers; l'un descobert del tot l'altre solsament se li veu el crani. Els xefes són a Madrid, i a mi m'ensenyà l'encarregat qu'és germà de la mestresa de la casa ahon visc.⁽¹³⁾ / Feia 2 dies havia enviat a Madrid tota la ceràmica que s'ha anat trobant en una caixa casi de m³.⁽¹⁴⁾ / Tot això, clà està, hu dic a vostè perquè estigui enterat però res més, si es que no hu està ja. / Si fa dies no en sap res i vol ser-hi i l'acompanyi o V. sol: el que cregui. / Saludos a la Sra. / De V. affm. i servidor / Josep Me Porta / Constantí, 24 feb. 1961.

Les restes humanes esmentades per Porta, aparegudes en el rebliment del sòl de l'edifici de la cúpula, corresponien a dues inhumacions aparentment fetes quan el recinte s'utilitzava com a església parroquial, dedicada a sant Bartomeu. El responsable de les excavacions, l'arquitecte i arqueòleg Theodor Hauschild, va considerar que aquests enterraments podien ser medievals:

[...] no se vieron otras construcciones, es decir, ninguna que se pudiera atribuir a la Edad Media. Quizá pertenecen a esta época dos enterramientos situados al sur, junta a la escalera de la cripta, cuyas fosas estaban cubiertas por el pavimento de barro, apareciendo éste completamente horizontal, sin hundimientos. Los esqueletos están muy juntos y se colocaron encontrados, hacia el norte y hacia el sur. Como no se obtuvieron hallazgos que arrojaran luz sobre la época, sólo podemos fecharlos aproximadamente, basándonos en el hecho de que las fosas atraviesan el llamado horizonte de construcción, pero están bajo el pavimento de barro.⁽¹⁵⁾

De la segona carta de Porta, estalviaré al lector els cinc primers paràgrafs, atès que tenen un caràcter estrictament familiar:⁽¹⁶⁾

Sr. Dr. Salvador Vilaseca / Reus / Molt Sr. meu: [...] / Per aquí esperan el seu avís per anar al Codony. Si li sembla pot posar-se amb contacte amb el meu cunyat d'ací a Reus per telèfon mateix, 1470. I quan Vts. dicdeixin m'avisen a mi. / A Cencelles s'han trobat uns

(12) Porta escriu sempre Centcelles sense la lletra t.

(13) Es refereix a Lluís Papiol Molné (vegeu la nota 2).

(14) Suposo que vol dir que la caixa tenia quasi un metre cúbic de capacitat.

(15) Text publicat dins el llibre de Helmut SCHLUNK i Theodor HAUSCHILD, *Informe preliminar sobre los trabajos realizados en Centcelles*, Madrid 1962, p. 52 + làmina xxxi, 1.

(16) Tracten d'una qüestió mèdica referent a una de les filles de Porta. Salvador Vilaseca s'havia llicenciat en medicina i cirurgia el gener de 1922; el 1923 va guanyar una plaça de forense, un càrrec que va mantenir molts anys i que compaginava amb la seva consulta particular i amb altres ocupacions professionals com a metge d'empreses. L'any 1961, Vilaseca era consultor clínic de l'Institut Pere Mata de Reus, un centre psiquiàtric que havia dirigit entre 1940 i 1960 (hi havia entrat, com a metge analista, l'any 1927).

A la dreta de la fotografia, restes humanes aparegudes sota el paviment de l'edific de la cúpula de Centcelles. Imatge de l'Institut Arqueològic Alemany, reproduïda del llibre *Informe preliminar sobre los trabajos realizados en Centcelles*, de Helmut SCHLUNK i Theodor HAUSCHILD (1962).

Sr. Salvador Vilaseca
Reus

Molt Sr. meu i distingit amic: Sols dos lletres
 per parlar-lo al comit de Centelles si es p. no he
 esta ja. Similitat parat a la tarda vaig visitar.
 he altre cop. En la excavacion de tota la cúpula
 hi he trobat dos cadavers; l'un descobert del tot
 l'altre robaent se li veu el crani. Els papers
 so a Madrid, i a mi m'ensenyà l'encarregat
 que es gelaria de la mostra de la cara abans vice
 feia 2 dies havia enviat a Madrid tota
 la ceràmica q s'ha anat troba en una caixa
 can' de m³
 fet això, de esta he dit a voste prop estigui

Primera plana de la carta de Josep Maria Porta a Salvador Vilaseca, datada a Constantí el 24 de febrer de 1961. Arxiu de l'IMMR.

enterraments frente la façana principal, però moderns (s. xv) i el cos sol, no els he vist jo; així m'hu ha dit un que hi treballa; i además com unes banyeres al entrar al tencat, a l'esquerra. / Que es vagi milloran desitja s. s.⁽¹⁷⁾ / Josep Mª Porta / Constantí, 5 nov. 61.

Els enterraments a què fa referència Porta, situats al davant mateix de l'entrada a l'edifici de la cúpula, també semblen relacionats amb l'església de Sant Bartomeu. Segons Hauschild:

En el corte se descubrieron nueve esqueletos, todos desprovistos de ajuar, cuya datación es similar a la de los hallados en la sala de la cúpula.⁽¹⁸⁾

(17) En el primer paràgraf de la carta, que no he transcrit, Porta havia fet referència al [mal] "estat de salut" de Vilaseca.

(18) Helmut SCHLUNK i Theodor HAUSCHILD, *Informe preliminar sobre los trabajos realizados en Centcelles*, Madrid 1962, p. 53 + làmina xxix, 2 (imatge també publicada a la guia *Centcelles*, editada l'any 1992 pel Museu Nacional Arqueològic de Tarragona, p. 23). Vegeu, a més, Joan MENCHON I BES, "Sobre el Centcelles medieval, algunes notes", *Estudis de Constantí*, 12 (1996), p. 15-26.

Enterraments d'inhumació localitzats davant de l'entrada a l'edifici de la cúpula de Centelles.
Imatge de l'Institut Arqueològic Alemany, arxiu fotogràfic del Museu Nacional Arqueològic
de Tarragona.

Les “banyeres” de què parla Porta, localitzades al sector occidental de la vil·la de Centcelles, formaven part de l'àrea termal construïda al segle IV. Vejam la descripció que en faria poc després l'arqueòleg alemany:

Hasta ahora han salido aquí a la luz tres pequeños baños con hipocausto, además de un baño mayor, hundido en la tierra virgen, que termina al sur en forma circular. Delante de este baño hay una habitación bastante grande con pavimento de gravilla gruesa de ladrillo. Se trata seguramente del frigidarium de estas termas. Los baños pequeños están alineados unos junto a otros, hallándose revestidos por fino opus signinum. Sus bocas de desagüe van hacia el sur, a un canal que corre en dirección oeste-este.⁽¹⁹⁾

Reproduïxo sencera la tercera carta de Porta:

Dr. D. Salvador Vilaseca / Reus / Molt Sr. meu i distingit amic: He procurat veure a la “Manya” del costat de casa per parlar-li del trill i les cadires. M'ha dit que ja no hi són a temps; puix aquets dies pasats vingué un camió de la seva terra i s'emportaren el trill. Les cadires en queden poques i estan bastant malmeses. Li dic tot això perquè em sabia greu fes un esforç per fer el viatge i després no li servís. Decideixi el que millor convingui. / A Centelles estan suspeses les excavacions. Me digué l'encarregat que són a fer-ne a un altre lloc de per l'interior de Castella. / Si li plau vindre fins a mitja setmana entran jo seré per casa i puc acompanyar-lo inclús a Centelles. Després seré a Los Castillejos. / Disposi. Affm. i salutacions amb molt d'afecte de son verdader amic, / Josep M^o Porta / Constantí, 14 juny 1962.

A part de l'esment a Centcelles, és interessant la referència al trill. Cal recordar que feia pocs mesos que s'havia inaugurat la nova seu del Museu Municipal de Reus (que també dirigia Vilaseca), en la qual hi havia una important mostra d'objectes de caràcter etnogràfic.⁽²⁰⁾

A la targeta, Porta va escriure:

Reus, 22 ag. 62 / Dr.: Avui torno altre cop al Campament. Si diumenge li fos possible pujà podria fer-ho amb el coxe de Prades baixà al Coll i a Mas den Vinyes l'Enric li le companyés en moto fins al Campament. Allavors V. i jo podríem anar a les nostres. A les 3 i 1/2 sortir altre cop de Castillejos per Reus. També si volgués biaxà amb els Rodríguez Hnos. totes les festes hi ha algun dels germans i moltes altres ocasions.⁽²¹⁾ Com li vaigi millor per V. jo estaré per acompanyar-lo, i si fos un dia de feina igual: el treball ja molla.

A la carta anterior ja hi hem vist l'esment de Porta al campament militar de Los Castillejos, situat al terme municipal d'Arbolí. Tot i que no he pogut discernir –ara per ara– quina mena d'ocupació hi va trobar, el cert és que Porta s'hi va instal·lar, si més no temporalment. Des d'allí va poder reprendre les excursions d'exploració arqueològica per les muntanyes de Prades, sota el guiatge del seu amic Vilaseca.

Transcriu, finalment, la quarta lletra:

Dr. D. Salvador Vilaseca / Reus / Distingit i estimat amic: Fins ahir dia 1 d'octubre no vàreig tenir possibilitat d'anar a visitar el lloc convingut, bifurcació de la carretera de la Febró a Almusara. Els últims dies d'anar a Castillejos no em fou possible i el dilluns amb un amic de

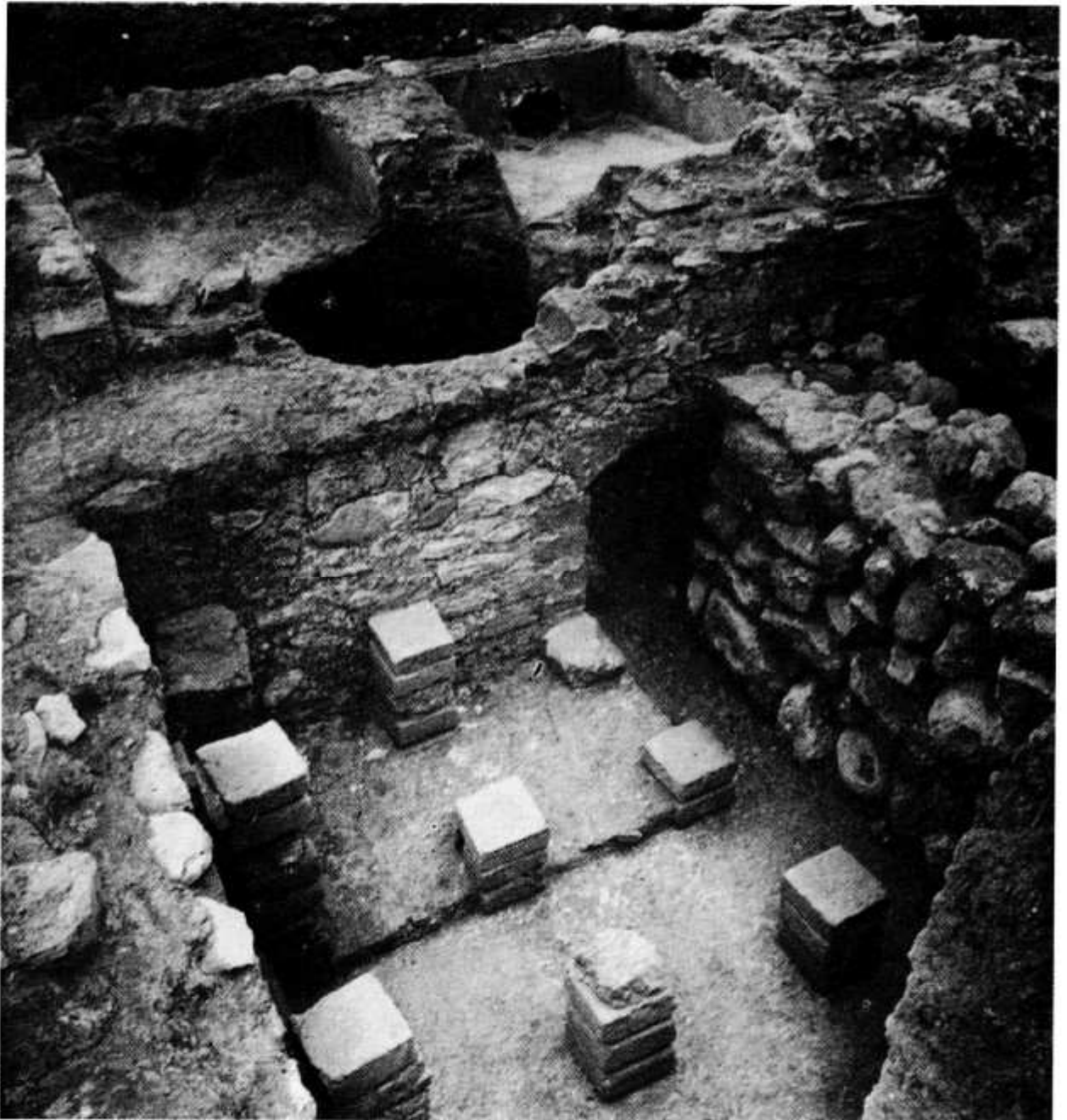
(19) Helmut SCHLUNK i Theodor HAUSCHILD, *Informe preliminar sobre los trabajos realizados en Centcelles*, Madrid 1962, p. 55 + làmina xxxiv, 1. Vegeu també la guia *Centcelles*, editada pel Museu Nacional Arqueològic de Tarragona, Tarragona 1992, p. 14 i 22.

(20) Aquest trill devia ser semblant al que figura en el catàleg de l'exposició *Descobreix els tresors! 70 anys de museus a Reus 1934-2004*, Reus 2004, p. 93.

(21) Els reusencs germans Rodríguez també són esmentats en la carta (que no reproduïxo) del 1964.

Detall dels banys del sector occidental de la vil·la de Centcelles. Imatge de l'Institut Arqueològic Alemany, arxiu fotogràfic del Museu Nacional Arqueològic de Tarragona.

Altre detall dels banys del sector occidental de la vil·la de Centcelles. Imatge de l'Institut Arqueològic Alemany, reproduïda del llibre *Informe preliminar sobre los trabajos realizados en Centcelles*, de Helmut SCHLUNK i Theodor HAUSCHILD (1962).

podrien anar a les nostres. A les
 3 i 1/2 sortim altre cop de Castillejos
 per Reus. També, si volgues bai
 xà amb els Rodríguez Hms tots
 José M. "Porta Carull"
 les festes hi ha algun dels germans
 i moltes altre ocasions. Com li
 vaigi millor per V. ja estem
 per acompanyar-lo, i si fos un dia
 de feina igual: el treball ja molla.

Targeta de Josep Maria Porta, amb part del text manuscrit datat el 22 d'agost
 de 1962. Arxiu de l'IMMR.

Morell anàrem a Prades i pasàrem per allí. Però [per] mala traça no vàreig saber veure res. Uns conreus toquen al ampalme encara que avui butjà i una caseta mig ensorrada domina aquella explanada. Després ja puja la montanya i semi-coberta de bosc. Ja no era fàcil localitzar-ho i per no abusar del company no vàreix seguir buscan. Clà [?] està 10 minuts endins, i en quina direcció? Si no té una ocasió millor, crec a l'any vinen a l'estiu tornar a Castillejos amb el conyat Nadal i allavors podria passar-hi moltes hores puix hi ha dies estic bastant lliure. Si té interès en fer-ho més aviat demani al Sr. que'm donà en el guia [?] detalls de descripció, i si m'és possible faria un altre excursió tal vota amb el pretext del rovelló. / Fa 15 dies a 3 setmanes se reemprès l'excavació a Cencelles; miraré d'anar-hi per si hi ha quelcom de nou o mirar el pla que s'han proposat. / No treballi tan i tranquilisis molt. Aquest altre dia a Tarragona me féu patir, demà hi ha un altre dia. Adéusiau. Molt l'aprecia / Porta / Constantí 3 oct. 62

L'indret que no va poder localitzar Porta, situat la bifurcació esmentada i pròxim a l'antic nucli de la Mussara, és segurament el jaciment protohistòric del mas de Peiró.⁽²²⁾ Quant a la trobada de Vilaseca i Porta a Tarragona, cal tenir present que el primer havia estat nomenat uns quants mesos abans (concretament el 8 de febrer de 1962) vicepresident director de l'Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV, entitat amb seu a la capital de la província. La feina s'anava acumulant sobre les espatlles de Vilaseca i no és estrany que el seu vell amic el trobés cansat, nerviós o desmollorat. De totes maneres, val a dir que les forces no van abandonar del tot el metge i prehistoriador reusenc fins l'abril de 1975.

(22) El mas de Peiró és citat per Salvador VILASECA, *Las industrias del sílex tarraconenses*, Madrid 1953, p. 372, i *Nuevos yacimientos tarraconenses de cerámica acanalada*, Reus 1954, p. 37. Vegeu també Jordi ROVIRA i Joan SANTACANA, *El yacimiento de La Mussara (Tarragona). Un modelo de asentamiento pastoril en el Bronce Final de Catalunya*, Barcelona 1982, pàssim.